

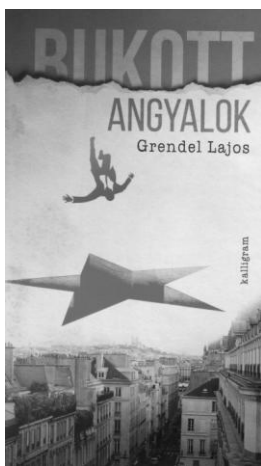
következett – fokozatos leépítése, majd megszüntetése jelenti. Erre utalnak Bali János meghatóan szép sorai is: „2014 februárjának végén, miután az akkor 143 éves salgótarjáni acélgyár végleg bezárt, az üzem nagykapuja mellett mécsesek és gyertyák jelentek meg. A munkásdinasztiák még élő képviselői átvirrasztották az éjszakát, ahogy egy százéves, számtalan dédunokát hátrahagyó családtag holtteste mellett szokás...”

(*Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 2017*)

HANGÁCSI ZSUZSANNA

Bűn? És bűnhődés?

Grendel Lajos: Bukott angyalok

A betűkedvelő embernek egy idő után lételemévé válik az olvasás, a tájékozódás, új történetek befogadásának, megélésének vágya. Némely esetben olyannyira, hogy lépten-nyomon azt keresi, mikor mélyedhet el, akár csak néhány perc erejéig egy vers, novella, regény hangulatában. Az ilyen embereknek gyakran már gyerekkorukban sajnálatos módon a kezükhöz tapad a könyv, és a tanítási óra alatt sem képesek letenni. Felnőtt korukban pedig még akár egy edzőterembe is elhurcolják magukkal aktuálisan kedvenc olvasmányukat. Képzelve csak el a kedves olvasó, amint emberrünk egy napjainkban nagy népszerűségnek örvendő edzőteremben (tudják, ahol azok a közép-

korú kínzóeszközökre emlékeztető gépek sorakoznak óriási tükrökkel fűszerezve) két izzasztó emelés, felhúzás között a lapokba mélyedve éli ki – a terembeliek szemében mindenképpen – különös vágyait. Én már láttam ilyen embert. A tükörben.

Amióta edzőterembe járok és ott (is) olvasok, újraértelmeződött számomra a „jó könyv” fogalma. Jó könyv az, amit nehezemre esik letenni az edzőgyakorlatok között, és bár az edzés is nagy szerelem számomra, alig várom, hogy 4x12 súlyemelés után újra a kezembe vehessem.

Grendel Lajos *Bukott angyalok* c. könyve ilyen volt. Talán meglepő lehet a könnyed hangsúly, az edzőtermi környezet említése pont ezzel a könyvvel kapcsolatban, aminek egyik olvasata a ligetfalui tragédia. Pozsonyligetfaluban a második világháború után több száz, egyes becslések szerint több ezer embert: magyar és német nemzetiségűeket mészároltak le, gyakran egész családokat. Azért említem ezt a napjainkban is méltatlanul keveset vizsgált történelmi eseményt, kibeszéletlen traumát, mert a könyvben konkrétan kevés szó esik róla. A regény egy történelemben kevésbé jártas olvasó számára is értékes olvasmányélménnyel szolgálhat. Magával ragadó, groteszk humorral átítatott, meglepett szemöldökfelhúzásokat és ingerült homlokráncolásokat idéző, abszurdításba hajló.

Ezekkel a jellemzőkkel felruházva Grendel legújabb regénye beleillik eddigi írásai sorába. Ugyanakkor egy kicsit túl is mutat rajtuk. Az író gondosan őrzött külső szemléltői pozíciója, higgadt életlátása és a történet abszurdítása miatt. A regényben nyoma sincs történelmi igazságszolgáltatást habzó szájjal követelő indulatoknak (bőven találkozunk velük a közbeszédben és ezt némiképp lemodellező közösségi portálokon fel-felbukkanó véleményekben, hozzászólásokban). Pont ez a könyv lényege: felszabadít bennünket az ítélkezés – valljuk be – fárasztó, határozottan problémás feladata, mondhatni nyűge alól. Az áldozat–bűnös kategóriák, szerepek a kor és perspektívák változásával módosulnak. Mi ezt a különös körforgást Grendel szemüvegén keresztül nézve kívülről figyeljük. A nemzeti érzésen és traumán felülemelkedő látásmód és láttatás véleményem szerint a regény legértékesebb sajátossága.

„Vera agyadaganatával kezdődött.” Ezzel a mondattal csöppenünk – in medias res – a könyv világába. Mintha a szeretett, oltalmat nyújtó nő biztonságot adó szerepének megrendülésével indulna meg egy visszatekintő, múltfeltáró folyamat. Újraélése mindannak, amit addig a boldog, nyugodt élet illúziója eltakarni látszott. Lőrinc, Vera férje, a könyv egyik kulcsszereplője, az asszonnyal törtétek után Párizsba menekül. Lőrinc barátja, az elbeszélő csak évekkel később, a francia fővárosban tudja meg a „menekülés” okát. Lőrinc kizárólag ebben az idegen környezetben képes fölfedni élete titkait az elbeszélőnek, ahonnan a történések egy kreatív elme fantáziaszüleményének tűnnek csupán. „[V]agy ellenkezőleg, a rue de Bac még jobban felfedi a sebeket.” (190)

A könyv gerincét Lőrinc élettörténetének elmesélése alkotja. Ugyanakkor Lőrinc nem csupán a saját történetét meséli el az elbeszélőnek párizsi lakásában, hanem – némiképp párhuzamba állítva a magáéval – az apósa életét. Tocsek, vagy szlovákosan: Toček a második világháború be-

fejezte után tér „haza”. Ez a megnevezés igencsak problémás számára 1945-ben. „Állt az újonnan megvont csehszlovák határon, és azt gondolta, erről elfelejtették értesíteni.” (35) „Tocsek csalódott volt. Valahogy úgy élt az emlékezetében, hogy csehszlovák hadsereg már évek óta nem létezik, csak szlovák. De Szlovákia is megszűnt. Szóval egy év alatt mint ha kétszer fordult volna meg a föld, és Tocsek nem találta a helyét. Egy úr volt ott, egy roppant úr, amelybe belesétált, és ott az úrben mások voltak a játékszabályok, mint a valódi világban.” (37)

A valódi világ alatt az ekkor mindössze tizenyolc éves Tocsek a háború világát érti, hiszen az utóbbi egy évben ezt élte, értette, tapasztalta. Az állandó fegyverszó, a halottak, sebesültek látványa, az éhezés, a tetvek jelenléte sokkal reálisabb volt számára, mint bármi más. Hazatérve idegen országba érkezett, de ez sem számított igazán. „Arra gondolt, hogy hamarosan betölti a tizennyolcadik életévét, és most, hogy a háborúnak vége lett, élni akar. Élni akar mindenáron.” (42) „Egy tizenyolc évesnek sokkal fontosabb az élet, mint a bátorság vagy a gyávaság.” (111) Az életkorra, ezzel járó tapasztaltságra vagy épp az élettapasztalat hiányára számos utalás történik a könyvben. Tocsek fiatalsága idején a pozsonyi titkárságon dolgozott; a kérdésre: pontosan mi is volt a feladata, a következő, kitérni igyekező, mentegetőző feleletet adja: „Alacsonyabb beosztásban dolgoztam. És ne felejtse el, hogy húsz-huszonkét éves voltam, s hittem, hogy megváltom a világot. De a világ előbb-utóbb számárfület mutatott nekem...” (74)

A könyv szereplői mintha megduplázódnának. Megismerünk egy fiatal, illúziókkal, ábrándokkal teli Lőrincet és Tocseket és olvasunk egy cinikus, önmaga előtt is titkolózó, féligazságokat közlő és gyakori elhallgatásokkal beszélgető Tocsekről. „Mindig azt érzem, hogy az a fiatalember, aki én voltam, tulajdonképpen nem is én voltam. A marxizmus-leninizmus szelleme? Ugyan már. Álomban éltem.” (179) Lőrinc esetében szintén megfigyelhetünk egy kedvesen naiv fiatalembert és egy jóval cinikusabb középkorú férfit.

A regény ilyen értelemben a felnőtté válás története is lehet. A tizenyolc éves Tocsekről így beszél Janák, Tocsek felettese, megmentője és mestere: „Igazán naiv vagy. Mint valami mezei virág. Szinte felkínárod, hogy rád tapossanak.” (63) Ez a kajla, mégis szimpatikus fiatalember a könyv lapjain válik felnőtté. F fiatal korában még minden fekete és fehér, egyértelmű és a történelmi események ellenére szép. Nem kell gondolkodni, Janák szava egyértelmű és sérthetetlen: „A rossz magyarokat lelővik, fiam. [...] Meglátod, fiam, a kommunizmus csak idő kérdése. És a

rossz magyarok mind reakciósook. A reakciósooknak pusztulni kell. Ilyen egyszerű az egész.” (47) Az élet egyértelműségébe, a csodás új világ jöttébe vetett hit minden ellentmondást és kegyetlenséget nemhogy eltakar, de eleve lehetetlenné tesz abban a milióben, amit Janák teremt.

Az eleinte fekete-fehér kép azonban egyre árnyaltabbá válik Tocsek életének és gondolkodásának vásznán. A kamaszkor a könyvben egyfajta fordulópontként jelenik meg: „...az ember kamaszkora előtt ártatlan. De a kamaszkora alatt vagy azon túl az ember – te vagy én, vagy bárki más a világon – hibákat követ el; úgy, hogy nem is fogja fel igazából e hibákat, csak később, amikor büntudata lesz.” (191) Tocsek számára is elkerülhetetlen ez a kamaszkoron túli „megvilágosodás”. Törvényszerű, hogy csalódjon Janákban és a kommunizmus eszméjében. „Az elveszett illúziók nem csak romba döntenek. Az esetek egy-két százalékában új embert fagnak belőled. Komorot, cinikusot, önteltet.” (33) És felnőttest. „A felnőttest akkor kezdődik, amikor az ember a bűn és az áldozat között nem képes különbséget tenni. Bűnös vagy? Áldozat vagy? Vagy mindkettő?” (22) Ekkor azonban már nem lehet megszabadulni a fiatalkori döntések következményétől: „...a szerepe fokozatosan ránőtt, sőt túlnőtte őt.” (72)

Mint ahogy a fiatalok életkori sajátossága a mindenáron élni akarás, az idősebb, tapasztaltabb ember, esetünkben Tocsek óhatatlanul, „egyre rögeszmésebben” (172) tér vissza újra és újra azokhoz a hibákhoz, vétkekhez, melyeket az ifjúság életigenlése ösztönösen elkendőzött. Csak-hogy kiderül, hogy „...a bűn nem múlt el.” (176) „A hazugságot nem lehet jégre tenni, mint a csirkét vagy a sertéshúst, mert a hazugság előbbutóbb bebüdosíti a lakást, a házat meg mindent.” (124) Hogy régen történt? „A tragédia nem ismer évszámokat.” (109)

A traumatizált múltra többféle választ adhatunk. Egyik lehetséges, bár a fentiek értelmében csupán ideig-óraig, úgy-ahogy sikeres „megoldás” a hallgatás, önbecsapás. Tocsek fiának stratégiája, aki a soha ki nem mondott családi, nemzeti tragédiát öntudatlanul vitte, cipelte magával: „[a] matematika nyelvén kell beszélned. Az megóv a tragédiáktól.” (173) Tocsek unokája, Lőrinc Párizsban élő lánya már nem csak az anyanyelvétől és nemzetiségétől, hanem kultúrájától és vallásától is szabadulni igyekszik egy arab férfi oldalán.

Legjobb megoldás, ha nem egy eleve szerencsétlen korba születünk. De ha már így esett, nem morfondírozunk egész életünkben azon, mi a bűn, az ember „...hány százalékban áldozat, és hány százalékban áruló?” (155) Hanem az egész kérdést képesek vagyunk némi cinizmussal elintézní: „[b]űnös, vagy nem bűnös, egyre megy – felelte Janák. Tegnap bűnös

voltál, ma ártatlan vagy. Ezek csak szóvirágok.” (112) Ha esetleg mégis nehéz korba születünk (ugyan melyik nem az?) nehéz döntések súlyával, a Janák-féle könnyed vállrándításra való hajlam hiányával, legjobb, ha szembe nézünk az eltagadhatatlan múlttal. És hosszú-hosszú, nehéz munka során kiírjuk, kiizzadjuk magunkból. Amíg egyszer talán megerősödve lépünk tovább.

(Pesti Kalligram Kft., 2017)

*Szabó Gyula: Nő dabomeyi szoborral
(Forradalom-élet sorozat)*